

ტარიელ ფუტყარაძე

შოთა რუსთველის “ვეფხისტყაოსანში” აღწერილი
სახელმწიფოების მახასიათებლები: პრობლემებისა და
წარმატების მიზეზები

(რატომ არ არის ნახსენები საქართველო
ამ გენიალურ ქმნილებაში?)

გენიალური ნაწარმოები რამდენიმე განზომილებით იკითხება, მაგ., ჩემი აზრით, ილია ჭავჭავაძის “განდევილში” სამი ძირითადი პლასტია: 1. ბეთლემში - საქართველოში - ადრე ბევრი წმინდა ბერი იყო, გასულ საუკუნეში მხოლოდ ერთი წმინდა ბერი იყო, რომელმაც ისე განიცადა ქალისადმი კოცნის გაჩენის სურვილი, რომ გარდაიცვალა; 2. ბერის ცხოვრება მუდმივი შინაგანი ბრძოლაა; მე-19 საუკუნეში აქტუალური იყო ბერის ცდუნებისა და მონანიების აღწერა; ქართველი ავტორის ქმნილებაში შეცოდება ძალიან პირობითია, თვითგანაჩენი ვი ძალიან მკაცრი (შდრ.: მამა სერგი თითს მოიკვეთს; ქართველი ბერი კი განუშორება წუთისოფელს...); 3. ადამიანი სანამ ცოცხალია, მას სრულად არ შეუძლია ხორციელი ვნებების დათრგუნვა...

ქართული მხატვრული შემოქმედების მწვერვალი - “ვეფხისტყაოსანი”. ტრადიციულად, მკვლევართა მიერ განხილულია როგორც საგმირო ეპოსი, თუმცა, მრავალი მკვლელობა იყო, ვეფხისტყაოსანი გააზრებულყოფიერ, როგორც ალევორიული ნაწარმოება (მარი ბროსე, დ. ჩუბინაშვილი, დ. ბაქრაძე, აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, მ. ჯანაშვილი, ივ. ჯავახიშვილი... მ.წერეთელი, ტ. მარგველაშვილი, ჯ. გარიტი, მ. ბაურა, და სხვ. სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვისთვის იხ., ზ. გამსახურდია, 1991, გვ. 8-17). “ვეფხისტყაოსნის” ალევორიული გააზრების მიმართულებით სისტემური ანალიზი წარმოადგინა ზვიად გამსახურდიამ; კერძოდ, მისი არგუმენტირებული მსჯელობით, შოთა რუსთაველის ნაწარმოების სიღრმისეულ პლასტში ალევორიულადაა წარმოდგენილი დღისმეტყველება, კერძოდ, ნაწარმოებში წარმოდგენილია სამყაროს ქრისტიანული მსოფლადქმა. აქვე აღვნიშნავთ, რომ “ვეფხისტყაოსანი”, როგორც ქართული სამყაროს ყველაზე რეიტინგული ქმნილება, მრავალი საუკუნეა, ბევრი სპეციალისტის კვლევის ობიექტია, შესამაბისად, ძნელია რაიმე ახალი ითქვას “ვეფხისტყაოსნის” შესახებ; ქვემოთ შევეცდებით, ჩვენი აზრით რამდენიმე საინტერესო ნიუანს შევხვით.

“ვეფხისტყაოსანში” ნახსენებ 15-მდე სახელმწიფოს შორის საქართველო საერთოდ არ იხსენიება. წინასწარვე აღვნიშნავთ, რომ შეუძლებელია, ისტორიული საქართველო გავაიგივოთ “ვეფხისტყაოსანში” აღწერილ მხოლოდ ერთ რომელიმე სახელმწიფოსთან.

ნაწარმოებში აღწერილი ძირითადი ქვეყნების სახელებად შოთა რუსთაველი მსოფლიოს დიდ სახელმწიფოთა სახელებს იყენებს; ეს ფაქტი მიუთითებს, რომ ავტორის ერთ-ერთი მთავარი მიზანია, მკითხველს ესაუბროს

გლობალურ კონტექსტში სახელმწიფოთა მოდელების, მათი თანაარსებობისა და შიდასახელმწიფოებრივი მოწყობის პრინციპების შესახებ. **დიდი პოეტი დიდი მოღვაწეც იყო და მან თანამედროვეთ თუ შთამომავლებს ნათლად წარმოგვიდგინა თავისი სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური კონცეფციები**, კერძოდ, სახელმწიფოებრივი მოწყობის მიუღებელი თუ სასიცოცხლო პრინციპები, რომელთა გათვალისწინებაც სასარგებლო იქნებოდა საქართველოს, ზოგადად, სახელმწიფოთა ორგანიზებისათვის.

“ვეფხისტყაოსანში” აღწერილი სახელმწიფოების პრობლემები თუ პერსპექტივები ბევრ საინტერესო საკითხს თუ კითხვას წამოჭრის; წარმოდგენილ ნაშრომში მხოლოდ ერთს შევეხებით, თუმცა, ჩამონათვალის სახით წარმოვიდგინოთ ამ ეტაპზე ჩემ მიერ მონიშნულ რამდენიმე წახნაგს:

1. არაბეთის მეფე “ვეფხისტყაოსნის” შვიდ მეფეთაგან (**როსტევანი, ფარსადანი, სარიდანი, რამაზი, ფრიდონი, მელიქ-სურხავი, დულარდუხტი**) ერთადერთია, რომელიც “ღვთისაგან სვიანია”; იგი სამართლიანად წყვეტს სამეფო მემკვიდრეობის პრობლემას... ვფიქრობთ, ეს ეპიზოდი ირიბად ამართლებს თამარ მეფისა და დავით სოსლანის ქორწინებას და ამბობს, რომ ქალის მეფობა და ამავე სამეფოს დიდებულის (დავით-სოსლანის შემთხვევაში ბაგრატიონთა წამომადგენლის) თანამეფობა არის სახელმწიფოს შიდასტაბილურობის საფუძველი.

შდრ.:

სამეფო გვირგვინის მფლობელი მეფის ასულის მეუღლედ - თანამეფედ - უცხოტომელის მოწვევის გამო “დიდი ინდოეთი” კინალამ გახდა შედარებით პატარა და სუსტი ხატაეთის მსხვერპლი... ეს ეპიზოდი შეიძლება იყოს ხაზგასმა იმ საფრთხეზე, რომელიც შექმნა თამარის თანამეცხედრედ გიორგი (იური) რუსის ჩამოყვანამ¹.

2. ხატაეთის მეფე - რამაზი თავისუფლებისთვის მებრძოლი, ერისათვის თავგანწირული გმირია²; მას აფასებს დამპყრობელიც³ (ინდოეთის მეფე - ტარიელი); მაგრამ მისი ბრძოლა წარმატებით არ სრულდება, თუმცა, არც ნაღფურდება; შოთა რუსთველი გვეუბნება:

დიდი გეოპოლიტიკური მოთამაშის მეზობელ პატარა სახელმწიფოს მმართველს ძალიან ფაქიზი სტრატეგია უნდა ჰქონდეს, რომ გადაურჩეს ძლიერი მეზობლის აგრესიას;

3. “ვეფხისტყაოსანის” სხვადასხვა ეპიზოდში ჩნდებიან მძარცველები; მხოლოდ ორ შემთხვევაში სახელდება მათი ეთნიკურობა; კერძოდ, ქურდობენ

¹ შდრ., კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბ. 1969, გვ. 257.

² /1611/ რამაზი: “ვიაჯი, მომკალ მე ხოლმე, ყველაი ჩემი ბრალია;

მერმე ხუთასი ვაზირი მყავს აქათ წაუვალაი,

თავები დასჭერ, აღინე სისხლი, მართ ვითა ღვარია,

და სპა უბრალოა, ნუ დაჰზოც, ვტირ ამად გულ-მღუღარია“.

³ ინდოეთის მეფე - ტარიელი რამაზს, ზოგადად, ხატაელებს პატივისცემით მიმართავს:

/388/ ჩვენნო ძმანო და პატრონნო, თქვენგან არ გავიმწარებთ;

ხატაელები⁴ და ქაჩები. ვფიქრობ, ამ ფაქტებს უკუუკავშირი აქვთ ხატაეთისა და ქაჩეთის მარცხთან. შდრ.: სრულად ნადგურდება ქაჩეთი⁵, რომლის მკვიდრნიც ფართომასშტაბიან ძარცვებს აწარმოებენ: 100-კაციანი რაზმით **მეკობრეობს მრავალათასიანი ჯარის სარდალი როშაქი⁶** ჩანს, შოთა რუსთველი ირიბად ცდილობს, დამარცხებული სახელმწიფოების მიმართ მკითხველს შეურბილოს სიბრაღის განცდა⁷

4. “ვეფხისტყაოსანში” განხილულ სახელმწიფოთა მოდელებს შორის შოთა რუსთველის მოსაწონი მოდელი “არაბეთია” და ამიტომაც უთმობს თხრობის დიდ ნაწილს მას. **ქაჩეთის შემდეგ ნაკლებმოწონებული სახელმწიფო ნამდვილად არის “ზღვათა სამეფო” (მეფე - მელიქ-სურხავი) და მისი დედაქალაქი - გულანშარო.** აქ მთავარი ორიენტირი არის

⁴ერთგან ხატაელ ძმებს თურქებადაც იხსენიებს:

/295/ კაცმან ვერ ასწრას თვალისა დაფახვა, დაწამწამება,

მას გავექცევი, ვისგანცა ჩემი არა ვცნა ამება;

მათ თურქთა მიღმა გამეგო მე არას არ შეწამება,

ავად ჰშვენოდა მორეენა და ჩემი დათამამება.

თურქებზე მითითება სხვაგანაც გვხვდება: თინათინი ისე გულუხვად არიგებს საჭურჭლეს, ვითარცა ნათურქალს:

/55/ ალაფობდეს საჭურჭლესა მისსა, ვითა ნათურქალსა,

მას ტაიჭსა არაბულსა, ქვე-ნაბამსა, ნასუქალსა;

რომე ჰგვანდა სიუხვითა ბუქსა, ზეცით ნაბუქალსა,

არ დაარჩენს ცალიერსა არ ყმასა და არცა ქალსა.

შდრ.: თურქთა საზღვარია ფრიდონის სამფლობელოსთან:

/970/ აქამდის ზღვარი თურქთაა, მოზღვრე ფრიდონის ზღვებითა...

⁵ /1221-1223/ “ღულარდუხტ არის დიაცი, მაგრა კლდე, ვითა ლოღია,

ვისცა არ დაჰკოდს, ყმა მისი ვერავის დაუკოდია;

მას უსხენ წვრილნი ძმის-წულნი: როსან და ერთი როღია, -

აწ იგი ქაჩეთს ხელმწიფედ ქვე ზის, მორჭმული სწოღია,

“როშაქ მონაა, თავადი მონისა ზეერ ათასისა,

“როშაქ ბრძანა: “მო-ცა-ვინ -კლას, მე ტირილსა არ დავეხვდები.

მინდორს წავალ, ვიმეკობრებ, ალაფითა ავივსები,

შინა მოვალ მოვებული, ადრე ზედა მოვესწრები,

და მეფე დისა დატირებად წავიდოდეს, წა-ცა-ვჰყვები”.

⁶ სწორედ ამ მეკობრეობის გამო ქაჩებს ღვთის რიცხვა ევლინებათ:

/1415/ “შაშინ ქაჩეთს მოიწია უსაზომო რისხვა ღმრთისა:

კრონოს, წყრომით შეხედულმან, მოიშორვა სიტკბო მზისა,

მათვე რისხვით გარდუბრუნდა ბორბალი და სიმგრგვლე ცისა,

და ველნი მკვდართა ვერ იტევდეს, გადიადდა ჯარი მკვდრისა”.

⁷ შდრ., რუსთველის მოსაწონი სახელმწიფოების სიტუაცია:

“ყოვლთა სწორად წყალობასა ვითა თოვლსა მოათოვდეს,

ობოლ-ქვრივნი დაამდიდრნეს და გლაზაკნი არ ითხოვდეს,

ავთა მქმნელნი დაამინნეს, კრავნი ცხვართა ვერა სწოვდეს,

და შიგან მათთა საბრძანისთა თხა და მგელი ერთგან სძოვდეს”.

გართობა (/1066/ “სმა, გახარება, თამაში, ნიდაგ არნ სიმღერები”), ვაჭრობა (/107/) იყიდიან, გაჰყიდიან, მოიგებენ, წააგებენ”) და ფულით მოპოვებული ადგილი სამეფო კარზე. აქ სიყვარული მხოლოდ ხორციელი ვნებაა, ლალატი კი ნორმა; მაგ., გულანშაროს საზოგადოების სახე კარგად ჩანს ავთანდილის დანახვისას: /1075/ “ზარი გახდა, შემოაკრბეს ქალაქისა ერნი სრულად,

იქით-აქათ იჯრებოდეს: “უჭვრიტოთო ამას რულად!”

ზოგნი ნდომით შეჭფრფინვიდეს, ზოგნი იყვენს სულ-წასრულად;

მათა ცოლთა მოიძულვნეს, ქმარნი დარჩეს გაბასრულად”.

გულანშაროელთა ეპითეტებიც კი ვაჭრული თვალთახედვითაა შექმნილი; მაგ.:

/1139/ “ას-ნაკეცი წყარო ვნახე ცრემლთა, მისგან მონაწილთა” (ას-ნაკეცი - ნაჭერის ასოციაცია).

გულანშაროში მოსულ ერთ-ერთ მთავარ და ზნეობრივ გმირს (ავთანდილს) ცხოვრების წესის შეცვლაც მოუხდა, აქაურთა “სტანდარტს” რომ მორგებოდა. “ზღვათა სამეფო” არ არის ზნეობრივ და ეროვნულ ღირებულებებზე ორიენტირებული ქვეყანა; ეს კოსმოპოლიტური პრინციპებით შექმნილი სახელმწიფო არის გარდამავალი “ვარიანტი” ნორმალური და მოძალადე საზოგადოებების მიერ შექმნილ სახელმწიფოებრივ სისტემებს შორის.

შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ რუსთველი ამ სახელმწიფოს არ განიხილავს საქართველოს მოდელად.

5. შოთა რუსთველი ცდილობს დაასაბუთოს, რომ ქვეყნის ლიდერის სქესს არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს სახელმწიფოს წარმატება-წარუმატებლობის თვალსაზრისით; ამ კონტექსტშია ნათქვამი ცნობილი აფორიზმი: **“ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ზვადია”**⁸.

საბჭოთა პერიოდში ამ აფორიზმის შინაარსი ცოტათი ვულგარიზებულიად იყო გააზრებული; კერძოდ, აქცენტირებული იყო, რომ თითქოსდა, მე-12 საუკუნის პოეტის აზრით, ქალისა და მამაკაცის უფლებები, სოციალური ფუნქცია და შესაძლებლობი თანაბარია. ვფიქრობ, უფრო ფრთხილადაა განსახილველი პოეტის თვალსაზრისი; პოეტი გარკვევით ამბობს:

თინათინი ქალია, მაგრამ მეფობის უფლება აქვს, ვინაიდან უფლის ნებით ძეფის შვილია; ლომის ლეკვი სქესის მიუხედავად (არა აქვს მნიშვნელობა, ძუ იქნება თუ ზვადი), მაინც ლომად გაიზრდება, მაგრამ სქესი იგივე ექნება: ძუ დარჩება ძუდ, მამრი - მამრად, შესაბამისად, ქალისა და მამაკაცის სოციალური ფუნქცია სხვადასხვა იქნება, მაგრამ მემკვიდრეობითი უფლება ერთი და იგივე აქვთ, კონკრეტულ შემთხვევაში, ორივე სქესის მემკვიდრეს შეუძლია, მიიღოს სამეფო გვირგვინი.

წარმოდგენილ მოხსენებაში უფრო ვრცლად შევხებით პირველ თემას - სამეფო დინასტიის მემკვიდრეობის საკითხს:

⁸ თუცა ქალია, ხელმწიფედ მართ ღმრთისა დანაბადია;

არა; გათნვეთ, იცის მეფობა, უთქვენოდ გვითქვამს კვლა დია;

შუქთა მისთაებრ საქმეცა მისი მზებრ განაცხადია.

ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ზვადია“.

ნაწარმოებში მხოლოდ ორჯერ დასტურდება სიტყვა “სვიანი”. ერთხელ მას განსაზღვრავს სიტყვა: “ღმრთისაგან”, მეორე შემთხვევაში - არა; როგორც აღინიშნა, არაბეთის მეფე არის “ღმრთისაგან სვიანი” /32/, ხოლო ინდოეთის მეფე - “სვიანი” /1583/:

აშკარაა, რომ ავტორისთვის სრულიად განსხვავებული მახასიათებლებია **ღმრთისაგან სვიანობა** და **სვიანობა**: პირველი არის სულიერ-ხორციელად სრულყოფილი, უფალთან თანაზიარი მეფე⁹, მეორე კი - ხორციელად ბედნიერი, რომელიც საბედისწერო შეცდომასაც უშვებს; კერძოდ, ინდოეთის მეფის ეს ნაკლი გამოვლინდა მის არასამართლიან გადაწყვეტილებაში - ტარიელის, როგორც ტახტის მემკვიდრის უფლების უარყოფაში - რამაც, საბოლოოდ კატასტროფა მოუვლინა მეფესაც და მის სახელმწიფოსაც; კერძოდ:

ფარსადანი გაერთიანებული ინდოეთის სახელმწიფოს მეფე ზდება მას შემდეგ, რაც “ინდოელთა” მეშვიდე სამეფოს მეფემ - სარიდანმა - მას ნებაყოფლობით დაუთმო მეფობა თავის სამეფოში¹⁰; უძეო ფარსადანმა მემკვიდრედ სარიდანის შვილი გამოაცხადა (როგორც ეს მოხდა იმდროინდელ საქართველოში; შდრ., ბაგრატის გამეფება).

სარიდანის გარდაცვალების შემდეგ ფარსადანმა გადაწყვეტილება შეცვალა და მოისურვა, საკუთარი ღვთივკურთხეული დინასტია ჩაენაცვლებინა უცხოტომელით: სამეფოდ გამზადებული ასულისათვის ქმრად სპარსი უფლისწული - ზვარაზმმა მოეყვანა, რამაც როგორც ქალიშვილის, ასევე, რეალური მემკვიდრის გულისწყრომა გამოიწვია:

ტარიელი ასე მიმართავს ფარსადანს:

/564/ “იცით, ინდოთა სამეფო რაზომი სრა-საჯდომია! -

ერთილა მე ვარ მემკვიდრე, - ყველაი თქვენ მოგზდომია:

ამოწყდა მათი ყველაი, მამული თქვენ დაგრჩომია;

დღესამდის ტახტი უჩემოდ არავის არ მოჰნდომია!“

/565/ “ვერ გათნევ, თქვენმან კეთილმან, აწ ეგე არ-მართალია:

ღმერთმან არ მოგცა ყმა შვილი, გიზის ერთაი ქალია,

ზვარაზმმა დაჰსვა ხელმწიფედ, დამრჩების რა ნაცვალია?

სხვა მეფე დაჯდეს ინდოეთს, მე მერტყას ჩემი ხრმალია“?

მეფე ფარსადანი შეეცადა, სამეფო დინასტიის მემკვიდრეობის ხელყოფით გამოწვეული ტარიელის აღშფოთება ყოფით კონფლიქტამდე დაეყვანა და მოკვლით დაემუქრა ნესტანის გამზრდელს - თავის დას (ქაჯეთში გათხოვილ და სამშობლოში დაბრუნებულ დავარს)¹¹ რომელმაც საშუალება მისცა ტარიელსა და ნესტანს, ერთმანეთი შეეყვარებინათ.

შდრ.:

სამეფო დინასტიის მემკვიდრეობის კონტექსტში დაქვრივებული მამიდის როლი საინტერესოა რეალურ ისტორიაშიც; კერძოდ, სულთანზე გათხოვილი იყო თამარის მამიდა რუსუდანი (დემეტრე I-ის ასული, გიორგი III-ის და), რომელიც დაქვრივების შემდეგ საქართველოში დაბრუნდა. თამარი მამიდასთან

⁹ როსტევეანის ღვთისმიერებაზე სხვა კონტექსტშიცაა საუბარი:

/857/ “პატრონი ჩემი გამზრდელი, ღმრთისაგან დიდად ცხოველი,

-მშობლური, ტკბილი, მოწყალე, ცა, წყალობისა მთოველი!“

¹⁰ “დიდი ინდოეთი”, როგორც შვიდი “პატარა ინდოეთის” გაერთიანება, სამეცნიერო

ლიტერატურაში შეპირისპირებულია XI საუკუნეში “პატარა-პატარა

საქართველოებისგან” აღორძინებულ დიდ საქართველოსთან.

¹¹ “/330/ დავარ იყო და მეფისა, ქვრივი, ქაჯეთს გათხოვილი,

და მას სიბრძნისა სსწაფელად თვით მეფემან მისცა შვილი“

(რუსუდან დემეტრეს ასულთან) იზრდებოდა. აქვე იზრდებოდა ადრე დაობლებული დავითი (სოსლანიც); რუსუდანი ბავშვობაში მზრუნველობას უწევდა სოსლანს, როგორც თავის მამიდაშვილს - დავით აღმაშენებლის შვილის - დემეტრე I-ის ქალიშვილის - **თამარ მრწემის** - შვილს.

რუსუდანის აქტიურობითვე თამარი გათხოვდა დავით სოსლანზე. თამარისა და სოსლანის გვერდიგვერდ აღზრდის ეპიზოდს ემსგავსება როგორც ავთანდილისა და თინათინის, ასევე, ტარიელისა და ნესტანის თანშეზრდილობა; რეალური ისტორია “გახლეჩილია” ცუდ და კარგ “ისტორიებად”:

რეალური ისტორიისგან განსხვავებით, მამიდის სეგმენტი ტრანსფორმირებულია ავი დავარის სახედ. ძმის შიშით დავარი ჯერ ნესტანს გვემს და მერე ზღვაში დასაქარგავად ატანს მონებს; ბოლოს კი თავს იკლავს.¹² ტარიელი “ველად იჭრება”.

პოემაში ტრაგიკული ამბები დაატრიალა მეფე ფარსადანის არასწორმა განსჯამ და არასამართლიანმა გადაწყვეტილებამ; შედეგად შეიქმნა სახელისუფლებო კრიზისი; ამან ისე დაასუსტა “დიდი ინდოეთი”, რომ გაცილებით სუსტმა ხატაეთმა კინალამ გაანადგურა.

შდრ.:

მსგავსი დღე ელოდა თამარის საქართველოსაც უცხოტომელის - გიორგი რუსის - ხელში; გიორგი რუსი საქართველოდან განდევნილ იქნა.

შეგვიძლია თამამად ვთქვათ:

შოთა რუსთველი ინდოეთის მაგალითით გვასწავლის, რომ სამეფო დინასტიის, ზოგადად, ხელისუფლების არაკანონიერი ცვლა კატასტროფის გამომწვევია. პოემაში ავტორი ვრცლად განიხილავს მისთვის მოსაწონ ვარიანტს:

“არაბეთის” მეფის თანხმობით ზედსიძე /თანამეფე/ ხდება არა უცხოტომელი უფლისწული, არამედ ადგილობრივი დიდებული - ავთანდილი¹³.

დიდი სახელმწიფოს მეფისგან ასეთი დათმობა ნაკლებრეალურია შუა საუკუნეების პოლიტიკურ ველში¹⁴; მაგრამ შოთა გვეუბნება: ასეთი გადაწყვეტილებით

¹² /582/ “დავარ თქვა: “მქმნელი ამისი ვინ არ დამქოლოს, ვინ არ, და-! ვირე მომკლვიდეს, მოგვედები, სიცოცხლე გასაწყინარდა”.

დანა დაიცა, მო-ცა-კვდა, დაეცა, გასისხლმდინარდა”.

დავარის ამბავს რეალურ ისტორიას თუ დავუკავშირებთ, შეიძლება გავავითაროთ სხვა მიმართულების მსჯელობა, რომ შოთა რუსთველი დავით სოსლანს უცხოტომელად თვლიდა და ხვარაზმშას მოკვდინება თამარზე შეჰყარებული ავტორის სურვილს გამოხატავს (მოეკლა დავით სოსლანი)... ვფიქრობ, უფრო ლოგიკურია მოსაზრება, რომ ავტორის მიერ უარყოფილი უცხოტომელი უფლისწული არის გიორგი (იური) რუსი.

¹³ ეს მომენტი შეიძლება განვიხილოთ რომანტიკულ კონტექსტშიც: შოთა რუსთველის ოცნება გადატანილია მხატვრულ შემოქმედებაში (მეფის ასულისადმი ცხოვრებაში განუხორციელებელი სიყვარულის მხატვრული ტრანსფორმირება).

¹⁴ იხ. როსტევეანის პასუხი ტარიელისადმი:

“თუ შეგერთო ერთი მონა, თქვენთვის არცა მაშინ მშურდა.

ვინ-მცა გკადრა შეცილება, უშმაგო-მცა ვით მოგმდურდა!

თუ ავთანდილ არ მიყვარდა, ასრე მისთვის რად მომსურდა?

ღია, ღმერთო, წინაშე ვარ, ესე ჩემგან დადასტურდა“...

მართ მეფემან სპათა ბრძანა ავთანდილის თაყვანება:

“ესეაო მეფე თქვენი, ასრე იქმნა ღმრთისა ნება,

ღღეს ზმას აქვს ტახტი ჩემი, მე - სიბერე ვითა სნება,

ჩემად სწორად ჰმსახურებდით, დაიჭირეთ ჩემი მცნება!“

/1547/ “ლაშქარნი და დიდებულნი დადრკეს, მდაბლად ეთაყვანნეს,

მოახსენეს: “მიწად ვექმნეთ, ვინცა მიწად მიგვიყვანნეს,

მორჩილ-ქმნილი დაჯადოთნეს. ურჩნი მკვლაროა ღოჯაჯვანჩეს,

მტერიოა იკლავნი შეისურტჩეს, ვულნი ჩვენნი ავთლუვანჩეს”.

ქვეყანა ბედნიერი გახდა. პოეტი იქვე გვიხატავს საპირისპირო ისტორიას: ტარიელის გამეფებაზე უარის თქმამ ქვეყანა გააუბედურა.

“ვეფხისტყაოსანში” აღწერილი მეფის ასულის გათხოვების ალტერნატიული სცენარები ერთი ისტორიული მოვლენის ორგვარი განვითარების შესაძლებლობის ანალიზია:

ავთანდილის გამეფებაც და ტარიელის არგამაფებაც დავით სოსლანის გამეფების ალუზიაა /პოზიტიურ კონტექსტში/.

დიდი განსაცდელის შემდეგ “ინდოეთიც” “არაბეთის” მეფის გზას ადგება იმ განსხვავებით, რომ მეფის მემკვიდრის - ასულის - ქმარი ამავე სახელმწიფოს სამეფო გვარისაა (ტარიელი).

კიდევ ერთხელ აღვნიშავ, რომ, დიდი ალბათობით, სიუჟეტის ამგვარი განვითარება შეიცავს გიორგი რუსის პრეცედენტის კრიტიკას: მოცემული ქვეყნის მეფედ უცხო სამეფოს მემკვიდრის მოწვევა გაუმართლებელია; შოთა რუსთველი მხარს უჭერს სამეფო მემკვიდრეობის ზედსიძე-თანამეფეზე გადაცემას, თუკი ზედსიძე უცხოტომელი არ არის: ვფიქრობ, ავტორისთვის ტარიელის მემკვიდრეობითი უფლება დავით სოსლანის უფლების ანალოგიურია და არა - ავთანდილისა, რომელიც მეფის ყმაა:

/992/ “მე ვარ ყმა როსტან მეფისა, მოყმე არაბეთს ზრდილობით,

დიდი სპასპეტი, სახელად მიხმობენ ავთანდილობით,

ძე დიდებულთ დიდ-გვართა, ზრდილი მეფეთა შვილობით,

საკრძალავი და უკადრი, მყოფი არვისგან ცილობით”.

რეალულ ვითარებაში “ავთანდილის” გამეფების კანონიერების აღიარება უფრო რთულია, ვინაიდან იგი ფეოდალია, მაგრამ, არ არის სამეფო გვარის მატარებელი /ტარიელის მსგავსად/. ამიტომაცაა, რომ ავთანდილის გამეფება ხდება მეორე დიდი ქვეყნის - ინდოეთის მეფის დასტურით.

ინდოეთისა და არაბეთის მეფეების მიერ ავთანდილის გამეფების კანონიერების აღიარებით, შოთა რუსთველი ამართლებს უფრო მეტი ლეგიტიმურობის შემცველ ქორწინებას - თამარისა და სოსლანის ქორწინებას, შესაბამისად, ქართული სამეფო გვარის ერთ-ერთი მეორეხარისხოვანი განშტოების წარმომადგენლის - დავით სოსლანის - გამეფებას.

ამ კონტექსტშია საინტერესო ეპილოგში წარმოდგენილი მიძღვნაც:

/1666/ “ქართველთა ღმრთისა დავითის, ვის მზე მსახურებს სარებლად,

ესე ამბავი გავლექსე მე მათად მოსახმარებლად,

ვინ არის აღმოსავლეთით დასავლეთს ზართა მარებლად,

ორგულთა მათთა დამწველად, ერთგულთა გამახარებლად”.

მეტი სინათლისთვის, მოკლედ დავით სოსლანის შესახებ (ქართული წყაროების მიხედვით):

დავით სოსლანი გიორგი პირველისა და ალანთა მეფის ქალიშვილის - ალდეს შთამომავალია; კერძოდ: გიორგის პირველის შვილმა დემეტრემ (რომელიც ფლობდა ანაკოფიის ციხეს), მისი ძმის საწინააღმდეგოდ, ანაკოპიის ციხე გადასცა ბიზანტიელებს და თავადაც ბიზანტიაში გაემგზავრა. მას ჰყავდა შვილი დავითი. რომელიც დემეტრეს შოთალოდნელი გარდაცვალების შემდეგ ბეზიამ - ალდემ -

იშვილა და ალანთა ქვეყანაში წაიყვანა. დავითი მალე გახდა ალანთა მეფე (ცოლად მოიყვანა ალანთა მეფის ქალიშვილი).¹⁵

სწორედ ამ დავითის შთამომავალი იყო სოსლანი, რომელსაც რუსუდნის მიერ საქართველოში ჩამოყვანის შემდეგ დავითი ეწოდა. საკუთრივ დავითის (სოსლანის) დედა იყო დავით აღმაშენებლის მემკვიდრე.

ვფიქრობ, ლოგიკურია მოსაზრება:

შოთა რუსთველმა დიდი წარმატებით დაასაბუთა დავით სოსლანის გამეფების სამართლიანობა.

ამ კონტექსტში არსებითია ეპილოგში წარმოდგენილი მიძღვნაც:

/1666/ “ქართველთა ღმრთისა დავითის, ვის მზე მსახურებს სარებლად, ესე ამბავი გავლექსე მე მათად მოსახმარებლად,

ვინ არის აღმოსავლეთით დასავლეთს ზართა მარებლად, ორგულთა მათთა დამწველად, ერთგულთა გამახარებლად“.

ამრიგად, მეფის ერთადერთი ქალიშვილის არსებობის პირობებში შოთა რუსთველი სამეფო მემკვიდრეობის პრობლემას სამ ვარიანტად განიხილავს (შუა საუკუნეებში ქალის მეფობა პრობლემური თემაა):

- თანამეფე ხდება მეფის ერთადერთი ქალიშვილის ქმარი - მოცემული ერის დაბალი სოციალური წრიდან: “პირველ, ყმა ვარ, წასლვა მინდა პატრონისა სამსახურად”¹⁶ /154/. მე პატრონისა ჩემისა ასული შემყვარებია”/286/.

- თანამეფე ხდება მეფის ერთადერთი ქალიშვილის ქმარი - უცხოტომელი ზედსიძე (უფლისწული);

- თანამეფე ხდება მეფის ერთადერთი ქალიშვილის ქმარი - სამეფო გვარის მქონე, მაგრამ ერთი რომელიმე საერისთავოს მფლობელი.

ღეთისგან სვიანი მეფე არაბეთისა - როსტევანი - პირველ ეტაპზე ირჩევს მეორე ვარიანტს და ამით ინარჩუნებს სტაბილურობას.

სვიანი მეფე - ფარსადანი - ირჩევს პირველ ვარიანტს და ქვეყანას ღუპავს.

პოემის ავტორი სიუჟეტს ავითარებს მესამე ვარიანტის მიხედვით¹⁷.

შეგვიძლია დავასკვნათ:

¹⁵. “შუნ შვილებულმან აქიარწინა იყსთა მეფის ასულა ზედა და ძე მისი ათონ, ოვსეთს მყოფი იგი, მამულით იწოდა მეფედ ოვსთა“ (ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, გვ. 202).

¹⁶. ერთ შემთხვევაში პატრონი მიმართვის ფორმაა; მაგ., ტარიელის მიმართავს ხატაელებს: /388/ ჩვენო ძმანო და პატრონო, თქვენგან არ გავიმწარებით;

ესე რა ზნახოთ ბრძანება, აქამცა მოიარებით;

თქვენ თუ არ მოხვალთ, ჩვენ მოვალთ, ზედა არ მოგეპარებით.

და სჯობს, რომე გენახნეთ, თავისა სისხლთა ნუ ეზიარებით“.

¹⁷. 1.160 წელს გიორგი III-სა და ბურღუნანს შეეძინათ ქალიშვილი - თამარი - მეფეთ მეფე და ღებოფალთ ღებოფალი აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა, შირვანთა და შაჰანშათა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა თვითმფლობელობითა მპყრობელი. 1179- წელს-მეფე გიორგიმ -თამარი თანამოსაყდრედ გამოაცხადა; 1184 წელს მეფე გიორგი გარდაიცვალა; 1185-წელს გავლენიან ფეოდალთა და ვაჭართა ერთმა ჯგუფმა თამარს, მისი სურვილის წინააღმდეგ, შერთო ანდრეი ბოგოლიუბსკის შვილი - გიორგი (იური). ორნახევრი წლის შემდეგ თამარი განქორწინდა; იური საქართველოდანაც განდევნეს. მეფე თამარი შეორქვდ დაქორწინდა დაახლოებით 1187 წელს დავით სოსლანზე.

“ვეფხისტყაოსანში” განხილული ყველა სახელმწიფოს “ამბავი” XI-XIII საუკუნეების საქართველოს განვითარების სხვადასხვა გზის ანალიზია და არა - სხვადასხვა რეალურ სახელმწიფოთა აღწერა. ამ მოსაზრებას მხარს დაუჭერს ისიც, რომ “ვეფხისტყაოსნის” ყველა პერსონაჟი ავთანდილის მსგავსად ტკბილქართულით¹⁸ მეტყველებს.

გფიქრობ, ამგვარად შეიძლება აიხსნას ის ფაქტი, რომ შოთა რუსთველი თავის ქმნილებებში საერთოდ არ ახსენებს ქართველთა სახელმწიფოს.

შდრ.,

ნაწარმოებში ნახსენები სხვა სახელმწიფოები და ხალხები:

/1968/ “მოვიდიან შესამკობლად ქვეყნით ყოვლნი სულიერნი:

კლდით ნადირნი, წყალშიგ თევზნი, ზღვით ნიანგნი, ცით მფრინველნი,

ინდო-არაბ-საბერძნეთით, მაშრიყით და მალრიბელნი, რუსნი, სპარსნი, მოფრანგენი და მისრეთით მეგვიპტელნი“.

ჩინეთი: /854/ “ესე არაკი მართალი ჩინს ქვასა ზედა სწერია:

ვინ მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია”.

ბაღდადელები: /1031/ გარდახდა. ჰკადრეს: “ჩვენ ვართო მობაღდადელნი ვაჭარნი,

მაჰმადის სჯულის მჭირავნი, აროდეს გვისმან მაჭარნი,

ზღვათა მეფისა ქალაქსა სავაჭროდ გარდმონაჭარნი,

საქონელ-სრულნი, მდიდარნი, არ ლარნი გვქონან ნაჭარნი.

ეგვიპტე: /1033/ “თქვა: “ქარავანი ეგვიპტით გამოვემართეთ ერითა,

ზღვასა შევედით ტვირთულნი ლართა მრავალ-ფერითა,

მუნ მეკობრეთა დაგვზოცნეს ძელით, სახნისის წვერითა;

ყველაი წაზდა, არ ვიცი, აქა მოსრულვარ მე რითა“!

დამოწმებული ლიტერატურა

ვახუშტი, 1885 - ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885.

კ. კეკელიძე, 1969 - კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბ., 1969.

¹⁸./710/ ყმა ტკბილი და ტკბილ-ქართული, სიკეთისა ხელის მხდელი, ამას ზედა ეუბნების, ვით გაზრდილსა ამო მზრდელი; ქალმან მისცნა მარგალიტნი, სრულ-ქმნა მისი საწადელი, ღმერთმან ქმნას და გაუსრულდეს ღზინი ესე აწინდელი!

TARIEL PUTKARADZE

° FEATURES OF THE STATES DESCRIBED IN SHOTA RUSTAVELI'S
 "THE MAN IN THE PANTHER'S SKIN"
 REASONS OF FAILURES AND SUCCESS
 (or why Georgia is not mentioned in the genial work?)

Among the fifteen states featured in "the Man in the Panther's Skin" there is no reference about Georgia. Among the principal countries referred to in the text are names of those ones that were **big political entities** of the author's time. This fact indicates Rustaveli's intention to speak to his audience in the **global context** about the models of the states, of their coexistence and of the internal arrangement principles of kingdoms. Rustaveli was a great poet and a public man who presented his political concepts on the arrangement of states to his contemporary Georgians and to generations in the future. Namely, he speaks about unacceptable principles and the vital ones of state arrangements, the consideration of which would be beneficial for Georgia, and for any nation, in general.

The problems and prospects of kingdoms posed in "the Man in the Panther's Skin" bring forth quite a few issues and questions, for instance:

1. The king of Arabia is the only king among the seven kings (**Rostevan, Parsadan, Saradin, Ramaz, Pridon, Melik-Surkhav, Dulardukhti**) who is exalted and ordained by the god; he is wise in council and judgments; administering fair judgments in solving the question of royal heir(ess) ...

I reckon this episode is Rustaveli's indirect approval of the wedlock between Queen Tamar and David Soslan to say that making a woman a king and co-ruling of her husband, the nobleman highly honored at the royal court (in case of David Soslan, a member of the Bagrationi family) is a pledge of the state's inner stability.

Cf.: The invitation of the foreigner to marry a princess who has already become a queen appears a close call for "the great India" to be overcome by the small and weak Khataeti; this episode might as well emphasize the threat caused by bringing Georg (Yuri) the Rusi as Queen Tamar's spouse.

2. Ramaz – King of Khataeti, a freedom-fighter, is a devoted hero for his people; he is honored even by his invaders (e.g. Tariel, king of India); but Ramaz' fight does not end with success; neither is he devastated; here Shota Rustaveli says: ruler's of small countries, who are adjacent to the great neighbors playing big geopolitical games, should have ingenious and subtle strategy to survive the aggression of the powerful neighbor.

3. In various episodes of the "the Man in the Panther's Skin" we see marauding people; however, the author avoids mentioning their ethnic origin, except from the two instances. Namely, **Khataetians** and **Kajis**.

I think that these facts have reflexive relation to the failure of Khataeti and Kajeti. Cf.: Kajeti, whose people are busy with plundering, is completely perished: Roshaki, a chieftain of the army of thousands, is pirating with a troop of a

hundred men. Shota Rustaveli seems to weaken the feeling of pity towards the defeated kingdoms.

4. Among the models of states discussed in the poem the author favors the model of the “Arabia”, that is why, the greater part of the poem deals with this country. Among the disliked countries, after Kajeti, comes out “**Seas Kingdom**” (king – **Melik-Surkhavi**) and **Gulansharo, her capital city**, where the main aim of its people is to entertain, drink alcohol, gamble and making money through trade and earn the status in the royal court through paying big sums; here love is recognized as merely the carnal attraction and adultery is the normal rule; “Seas Kingdom” is not based on moral and patriotic values; it is a state created according to cosmopolitan principles, which represents a transitory “version” between the systems of normal and violent states. **Here, I can be quite positive that Rustaveli would not like to suit Georgia into this model.**

The paper has broad discussion about the question of the royal dynasty inheritance in case of the king having only daughter. Namely, **Rustaveli provides three variants of the questions of the royal dynasty legacy** (in the medieval century making a woman a Queen is a problem theme):

- co-ruler becomes the only daughter’s spouse – a son from the same people only from a lower social status;

- co-ruler becomes the only daughter’s spouse – (a prince) brought from the foreign state;

- co-ruler becomes the only daughter’s spouse – a man from the royal family, not a king but an owner of an administrative unit.

Rostevan, a king of Arabia, ordained by god, at the first stage, chooses the second variant and with this choice he maintains the stability of the kingdom. Parsadan, the king decides on the first variant and perishes his country; while the author develops the narration according to the third variant.

Erroneous judgment of the king Parsadan and his unfair decisions brought tragic turns in the poem resulting the crisis in the ruling house, ultimately, weakening the “Great India” so much so that it could hardly survive from the devastation caused by a small Khataeti kingdom. Cf.:

The similar to it fate was pending on Queen Tamar’s Georgia, in case she had satyed in the hand of Giorgi Russi, the foreigner, who was then expelled from Georgia.

I think that the lesson from here is that:

Shota Rustaveli, on the example of “India”, teaches us that unlawful change of the royal dynasty and, in general, an unlawful change of any government is of catastrophic outcomes. And he broadly discusses the variant whose proponent he is:

On the approval of the king of Arabia co-ruler becomes a local nobleman, Avtandil, and not a foreigner; **this moment can also be examined from the romantic context:** Shota Rustaveli’s dream is transferred into the creative work (Artistic transformation of the unrealized love towards the princess).

In the political field of the medieval centuries such a big compromise by the great king looks less realistic. But, then, Rustaveli makes it clear that the latter decision

made the country happy while the opposite history, refusal to Tariel to become a king, made the country miserable.

I consider my conclusions logical:

Shota Rustaveli stated with great success that making David Soslani a king was fair and reasonable decision.

This context is also acceptable for the explanation of the words of dedication in the epilogue:

“I have transferred this tale into Georgian verse for the amusement/ of David our lord whom the sun of heavens serves in his course;/ For him whose invincible might strikes fear from East to West,/ Who burns and destroys the traitor, helps and enriches the loyal” (transl. V.Urushadze).

All the stories of the states discussed in the poem is the analysis of the **variants of 11th-13th cc. Georgia’s political courses** and not the description of different countries. This view can also be confirmed with the fact that all the **characters of the poem speak with the observance of high eloquent, most precise, Georgian language.** This paper intends to explain the fact why **Rustaveli never mentions Georgia in his poem.**